

Dyslexie protocol

Ter Borch
openbare basisschool

Schooljaar 2019 – 2020

Inleiding

Goed kunnen lezen en spellen is belangrijk om te kunnen functioneren in onze geletterde maatschappij. Maar waar hebben we het nu over, als we spreken over lezen en spellen en problemen die daarbij kunnen optreden? Hoe verloopt een normale lees-en spellingontwikkeling? Hoe kunnen problemen bij lezen en spellen worden gesignaleerd? Wat is dyslexie? Om antwoorden op deze vragen te kunnen geven maken we op school gebruik van een het protocol “Leesproblemen en dyslexie” voor de groepen 1 t/m 8. Daarnaast hebben we een stappenplan ontwikkeld waarin we de verschillende interventiemomenten beschrijven.

Doorlopende Leerlijnen Taal Referentieniveaus taal basisonderwijs: de aansluiting op tussendoelen en leerlijnen taal

Met ingang van 1 augustus 2010 is de wet Referentieniveaus taal en rekenen van kracht. In deze wet is vastgelegd aan welke niveaus voor taal en rekenen leerlingen aan het eind van de basisschool en het voortgezet onderwijs moeten voldoen.

De referentieniveaus taal beschrijven wat leerlingen moeten kennen en kunnen op het gebied van mondelinge taal, lees- en schrijfvaardigheid. Ook voor spelling en kennis van begrippen zijn referentieniveaus vastgelegd. De referentieniveaus taal voor het basisonderwijs sluiten goed aan bij de bestaande tussendoelen en leerlijnen mondelinge communicatie, beginnende en gevorderde geletterdheid.

Voor de groepen 1,2 en 3 zijn de tussendoelen beginnende geletterdheid ontwikkeld (Verhoeven et al.1999). De tussendoelen gevorderde geletterdheid beschrijven globaal de stappen in geletterdheid (Aarnoutse, Verhoeven, van het Zandt en Biemond 2003).

Zie bijlagen.

Wij vinden het belangrijk dat de leerkracht de doelen van zijn/haar groep voor ogen heeft, zodat hij/zij na kan gaan of het onderwijs voldoende aansluit bij de groep als geheel en bij de individuele leerling in het bijzonder.

Leren lezen en spellen.

Lezen en schrijven worden in onze samenleving gezien als belangrijke vaardigheden. Daarom moet op de basisschool expliciet onderwijs in technisch lezen en spellen gegeven worden. Deze vaardigheden ontwikkelen zich bij de meeste kinderen niet spontaan. Het zijn aangeleerde vaardigheden die het resultaat zijn van gericht en instructief onderwijs. De lees- en spellingontwikkeling is dan ook niet los te zien van ons onderwijssysteem, waarin in een doorgaande lijn en door de schooljaren heen aan deze vaardigheden gewerkt wordt.

In ons schoolplan wordt omschreven op welke wijze de kwaliteit van het onderwijs wordt bewaakt en verbeterd. Uit het omschreven kwaliteits- en zorgbeleid moet onder andere blijken:

- Op welke wijze we inzicht hebben in de verschillen in onderwijsbehoeften van leerlingen;
- Op welke wijze we systematisch de kwaliteit van de opbrengsten evalueren’
- Op welke wijze het leren en onderwijzen geëvalueerd en geborgd wordt;
- -op welke wijze we planmatig aan verbetering werken

In dit protocol worden zowel pedagogische als didactische richtlijnen gegeven om op school de kwaliteit en zorg rondom lees- en spellingonderwijs en lees- en spellingproblemen vorm te geven. In het schoolplan worden inhoudelijk afspraken vastgelegd over:

- de borging van goed onderwijs en een effectieve onderwijsomgeving om lees- en spellingproblemen te voorkomen;
- Het volgen van en vastleggen van de lees- en spellingontwikkeling van kinderen;
- Het systematisch en vroegtijdig signaleren van lees- en /of spellingproblemen;
- De wijze van begeleiding met (dreigende) lees- en /of spellingproblemen;
- Registratie en evaluatie van de opbrengsten van (extra) begeleiding;
- De personele en materiele ondersteuning op het gebied van preventie van en interventie bij lees- en /of spellingproblemen;
- Samenwerking met de gezondheidszorg bij doorverwijzing van leerlingen met dyslexie

Schematisch overzicht van de zorg

In onderstaand kader is het continuüm van zorg schematisch weergegeven en uitgebreid naar lees- en spellingonderwijs. Bovendien is de relatie met het onderwijs continuüm aangegeven. (bron: Expertisecentrum Nederlands)

Zorgniveau		Stap	Wie?	Hulp op dit niveau
Onderwijs continuüm	Continuüm van zorg			
Basisarrangement Goed lees- en spellingonderwijs in klassenverband, voldoende voor 75% van de leerlingen	Niveau 1 Goed lees- en spellingonderwijs in klassenverband	1 Kwaliteit instructiegedrag en klassenmanagement 2 Juist gebruik van effectieve methodes voor lezen en spellen 3 Gebruik leerlingenvolgsysteem	Leerkracht	Goed lees- en spellingonderwijs met aandacht voor verschillen in leerbehoeften
Intensief arrangement Intensiveren door "stapelen": meer instructie en meer leertijd. Extra zorg in de groep door de groepsleerkracht komt bovenop het basisarrangement (ongeveer zwakste 25%)	Niveau 2 Extra zorg in de groepssituatie door de groepsleerkracht (ongeveer zwakste 25%)	4 Vaststellen van potentiële uitvallers en aanpak binnen de klas	Leerkracht	Intensivering van lees- en/of spellingonderwijs door uitbreiding van instructie- en oefentijd

Zorgniveau		Stap	Wie?	Hulp op dit niveau
Onderwijs continuüm	Continuüm van zorg			
Zeer intensief arrangement Specifieke interventies versterken het intensieve arrangement. Ondersteund en/of uitgevoerd door de ib.-er in de school (ongeveer zwakste 10%)	Niveau 3 Specifieke interventies ondersteund en/of uitgevoerd door de zorgspecialist in de school (ongeveer zwakste 10%)	5 Vaststellen leerlingen met ernstige lees-en/of spellingproblemen en instructie individueel of in kleine groepjes 6 Vaststellen van achterstand en hardnekkigheid: vermoeden dyslexie	Leerkracht en/of leesspecialist	Verdere intensivering van het lees-en/of spellingonderwijs door inzet van specifieke interventies
Zeer intensief arrangement + zorg Achterstand en hardnekkigheid van lees-en/of spellingproblemen zijn aangetoond. Verwijzing naar de zorg voor diagnostiek en behandeling in zorginstituut (ongeveer zwakste 4%)	Niveau 4 Diagnostiek en behandeling in zorginstituut (ongeveer zwakste 4%)	7 Vaststellen van dyslexie (psych-diagnostisch onderzoek) 8 Gespecialiseerde dyslexie-behandeling	Externe behandelaar	Externe behandeling

Het continuüm van zorg op het gebied van lezen, leesproblemen en dyslexie vormt de rode draad in het protocol. We gaan hierbij uit van **zorgniveaus** waarop het onderwijs aan en de begeleiding van leerlingen met lees- en/of spellingsproblemen gedefinieerd kunnen worden.

Hoewel in de Protocollen Leerproblemen en Dyslexie de nadruk ligt op handelen op zorgniveau 2 en 3 (signalering en begeleiding van lees- en spellingsproblemen), wordt ook aandacht besteed aan zorgniveau 1 (goed lees- en spellingonderwijs)

Zorgniveau 1	Goed lees- en spellingonderwijs in klassenverband
Zorgniveau 2	Extra zorg in de groepssituatie door de groepsleerkracht (zwakste 25%)
Zorgniveau 3	Specifieke interventies uitgevoerd en/of ondersteund door de intern begeleider in de school (zwakste 10%)
Zorgniveau 4	Diagnostiek en behandeling door externen (zwakste 4%)

Stelling name

Om te kunnen vaststellen of een kind dyslectisch is moet duidelijk zijn wat we hieronder verstaan. Uitgaande van wetenschappelijke afspraken hierover door de Stichting Dyslexie Nederland nemen wij aan dat een dyslecticus **altijd** problemen heeft met:

- . De verwerking van de lettertekens en van de klanken.
- . Het vergroten van kennis bij het leren lezen, spellen en sommige andere 'schoolse' zaken (bijv. tafels en topografie).
- . Het geautomatiseerd toepassen van die kennis bij lezen, spellen, schrijven en vaak ook (hoofd)rekenen.
- . Het tempo, de complexe taken en de concentratie bij lezen en spellen en soms ook bij andere vakken

Wanneer er problemen zijn op het gebied van lezen en spellen hoeft een kind dus **niet altijd dyslectisch** te zijn. Ook andere oorzaken zijn mogelijk. Bijvoorbeeld:

- . Het kind leert over het algemeen erg moeilijk.
- . Er is onvoldoende aandacht besteed aan de leerproblemen.
- . Het kind heeft een periode geen (goed) onderwijs genoten door ziekte, wisseling van school of leerkracht.
- . Het kind heeft andere problemen of zorgen.

Kenmerken van goed lees- en spellingonderwijs

Inmiddels is veel bekend over "wat werkt" in het leesonderwijs. Goed en doelgericht lees- en spellingonderwijs is belangrijk voor alle leerlingen en vormt daarnaast de basis voor de begeleiding van leerlingen met lees- en/of spellingproblemen en dyslexie. Veel kenmerken van goed leesonderwijs zijn over het algemeen ook van toepassing op spellingonderwijs. (CPS, doorgaande leeslijn 3-tot 13 jarigen deel 2, 3 en 4)

Uitgangspunten:

1. We werken doelgericht aan lezen en spellen
2. We maken effectief gebruik van een methode en roosteren voldoende leertijd in
3. We weten om te gaan met verschillen tussen leerlingen
4. We bieden een stimulerende leeromgeving
5. We werken in een doorgaande lijn.

Het uiteindelijke doel van het lees- en spellingonderwijs is functionele geletterdheid. Met een minimaal niveau van functionele geletterdheid (AVI E6) kan een leerling zich redelijk redden in onze geletterde maatschappij. Om dit niveau stapsgewijs te bereiken worden per groep lees- en spellingdoelen vastgesteld waaraan de leerlingen moeten werken. Om het leerproces bij leerlingen goed te volgen en evalueren is het noodzakelijk om vanuit helder geformuleerde leerdoelen te werken. (Zie ook bijlage 2)

Interventies voor risicoleerlingen

Algemeen:

- Risicoleerlingen hebben meer tijd met de leerkracht nodig, deze tijd wordt besteed aan verlengde instructie en begeleide oefening.
- Voor risicoleerlingen is het belangrijk met name aandacht te besteden aan het automatiseren van het leesproces.
- Voor de risicoleerlingen wordt gebruik gemaakt van de materialen van de methode om cognitieve verwarring te voorkomen.
- Voor de risicoleerlingen worden dezelfde didactische uitgangspunten gehanteerd als in de grote groep.

Dyslexiezorg onder verantwoordelijkheid van de gemeenten

Sinds 1 januari 2015 zijn gemeenten verantwoordelijk voor de jeugdhulp. De 12 gemeenten in Drenthe dienen zorg te dragen voor een kwantitatief en kwalitatief toereikend aanbod van verschillende vormen van jeugdhulp. De dyslexiezorg maakt onderdeel uit van het totale palet aan jeugdhulp waar gemeenten vanuit de nieuwe Jeugdwet verantwoordelijk voor zijn. Zie bijlage Dyslexiezorg in Drenthe (mei 2016)

Wat is dyslexie?

Dyslexie is een stoornis die gekenmerkt wordt door een hardnekkig probleem met het aanleren en het accuraat en/of vlot toepassen van het lezen en/of spellen op woordniveau (Stichting Dyslexie Nederland, 2008).

Dyslexie is een specifieke leerstoornis met een neurologische basis, waarbij de kern van het probleem ligt in het niet vlot kunnen lezen en spellen van woorden.

Bij dyslexie gaat lezen, spellen en ook zelf schrijven, gezien de leeftijd en het onderwijsniveau, veel te moeizaam. Er is alleen sprake van dyslexie als er geen andere oorzaken zijn die de leesproblemen kunnen verklaren. Bij dyslexie kunnen zowel lees- als spellingsproblemen voorkomen, maar deze komen ook los van elkaar voor.

Onderwijs Op Obs Ter Borch en dyslexie

Leesproblemen en Dyslexie

Effectief lees- en spellingonderwijs, waarbij problemen vroegtijdig worden gesignaleerd en aangepakt, kunnen lees en spellingproblemen bij een groot deel van de leerlingen voorkomen. Toch zullen er altijd leerlingen zijn die, ondanks goed leesonderwijs met aandacht voor verschillen tussen leerlingen (zorgniveau 1), intensivering met extra instructie – en oefentijd(zorgniveau 2) en inzet van specifieke lees- en spellinginterventies (zorgniveau 3), problemen met lezen en/of spellen blijven houden. Dit zijn leerlingen bij wie er mogelijk sprake is van dyslexie. Ongeveer 4% van de leerlingen wordt gezien als dyslectisch. Dit betekent dat er in elke groep gemiddeld één leerling zit met zodanige ernstige lees/spelling problemen, dat (te zijner tijd) dyslexie kan worden vastgesteld

Onderkenning van lees-en spellingproblemen en dyslexie

Goed kunnen lezen en spellen is belangrijk om te kunnen functioneren in onze geletterde maatschappij. De hele dag door ben je bewust of onbewust bezig met lezen en schrijven. Soms gaat het om korte teksten, zoals het schrijven van een boodschappenlijstje, het typen van een sms'je of het opzoeken van de bus- en treintijden. Andere keren heb je te maken met langere of ingewikkeldere teksten, zoals een opiniestuk inde krant of een verslag voor je opleiding. Er wordt in onze samenleving bijna voortdurend een beroep gedaan op je lees- en schrijfvaardigheid. Des te vervelender is het dus wanneer deze processen niet zo vanzelfsprekend verlopen. Dit hoofdstuk gaat over de achtergronden van lees- en spellingproblemen en dyslexie. De inhoud van het hoofdstuk bouwt voort op kennis over de normale lees- en spellingontwikkeling bij kinderen van 4 tot 12 jaar. Met behulp van onderstaande checklist kun je nagaan of je voorkennis.

Technisch lezen en spellen in een notendop

Onder technisch lezen – ofwel decoderen – verstaan we de vaardigheid om de geschreven vorm van een woord om te zetten naar de klankvorm van dat woord. Bij spellen – ofwel coderen – gebeurt het omgekeerde: hierbij wordt de klankvorm omgezet naar schrift. De klanken die binnen een taal worden onderscheiden, worden ook wel fonemen genoemd. Letters (zoals 'k', 'l' en 'a') of lettercombinaties (zoals 'ee', 'ch', 'oe' en 'ei') die deze klanken weergeven, noemen we grafemen. In deze publicatie spreken we steeds van klanken en letters als het om respectievelijk de klankvorm (fonemen) en de geschreven vorm

(grafemen) gaat.

technisch lezen = decoderen = letter-klankkoppeling
grafeem-foneemkoppeling
spellen = coderen = klank-letterkoppeling
foneem-grafeemkoppeling

Technisch lezen gaat over klanken, letters en de verbinding daartussen. Als een leerling een woord leest, worden in de hersenen de letters en de bijbehorende klanken geactiveerd. Bovendien wordt dan meestal automatisch de koppeling met de betekenis van het woord gemaakt (Bosman & van Hell, 2002). Als een leerling het woord 'kat' leest door de letters 'k' - 'a' - 't' te ontcijferen, komen de klanken /k/ - /a/ - /t/ en de betekenis beschikbaar.
: Shaywitz, S.E. (1996). Dyslexia. *Scientific American*, p. 101

Kernbegrippen

Bij de ontwikkeling van goede lees- en spellingvaardigheden staan twee aspecten centraal: inzicht in het alfabetisch principe en automatisering.

Inzicht in het alfabetisch principe

Het lees- en spellingproces begint met inzicht in het alfabetisch principe dat ten grondslag ligt aan onze geschreven taal. Dit betekent dat een leerling beseft dat letters corresponderen met bepaalde klanken en andersom: dat je klanken kunt koppelen aan letters. Als een leerling dit inzicht niet heeft, moet hij woorden op basis van de volledig geschreven woordvorm (als een 'plaatje' of 'beeld') onthouden. Dit lukt nog wel voor een beperkt aantal woorden, maar zodra hij meer en onbekende woorden tegenkomt, leidt deze werkwijze tot problemen. Zodra een leerling in staat is woorden letter voor letter te ontsleutelen, kan hij ook nieuwe of onbekende woorden lezen en spellen. Om te kunnen lezen en spellen is het dus belangrijk dat de relatie tussen de letters en de klanken wordt doorzien.

Automatisering

Als een leerling de relatie tussen letters en klanken eenmaal doorziet, is de volgende stap automatisering

.'Automatisering' betekent dat het koppelen van letters en klanken zo snel gaat, dat dit proces zonder bewuste aandacht van de lezer of speller verloopt ('vlot lezen'). Als de woordherkenning geautomatiseerd is, herkent de lezer in een flits een woord. Denk aan de reclameborden langs de snelweg waarvan de slogans in een fractie van een seconde worden herkend. Een snelle woordherkenning is van belang: hoe minder aandacht het "ontsleutelen" vraagt, hoe meer aandacht de lezer kan hebben voor de betekenis van wat wordt gelezen. Er is ook aandacht voor het vloeiend lezen van teksten. Dat betekent niet alleen accuraat en vlot lezen, maar ook de juiste klemtoon en intonatie toepassen.

Ook bij spellen speelt automatisering een rol. Om de aandacht te kunnen richten op de inhoud van de (geschreven) boodschap, is het belangrijk dat spellingregels als het ware automatisch worden toegepast.

Herhaling is nodig om automatisering te bevorderen.

Technisch lezen en spellen ontwikkelen zich bij de meeste kinderen niet spontaan. Het zijn aangeleerde vaardigheden die het resultaat zijn van gericht en instructief onderwijs. De lees- en spellingontwikkeling is dan ook niet los te zien van het onderwijssysteem, waarin door de schooljaren heen in een doorgaande lijn aan deze vaardigheden wordt gewerkt.

Onderkenning van lees- en spellingproblemen en signalen

In Nederland heeft ongeveer 10% van de leerlingen moeite met lezen. Hieronder laten we zien hoe lezen/of spellingproblemen tot uiting komen in groep 3-8 en welke signalen de leerkracht in groep 1 en 2 kan opmerken.

Kleuters en dyslexie

Waarom aandacht voor dyslexie bij kleuters?

Uitgaande van de gegeven definitie kan dyslexie op zijn vroegst midden groep 4 officieel worden vastgesteld. (3 toets momenten E-scores behaald op technisch lezen of D-scores op technisch lezen in combinatie met E-scores op spelling) De voorlopers van dyslexie zijn echter vaak wel al in de kleuterperiode te signaleren, zeker als er dyslexie voorkomt in de familie van een leerling. Onderzoek heeft uitgewezen dat kleuters met een risico voor leesproblemen of dyslexie die een kleutergerichte hulp hebben gekregen op het gebied van letterkennis en fonologische vaardigheden, in groep 3 een betere start maken met leren lezen. De hulp is dus voornamelijk preventief bedoeld, als voorbereiding op het leren lezen.

Dyslexie en problemen bij het leren

Het klinkt vreemd om een kind dyslectisch te noemen, wanneer het nog niet heeft leren lezen. Toch zien we bij kleuters, waarbij er risico voor dyslexie bestaat, al bepaalde problemen:

- Algemene lesactiviteiten
 - trage verwerking van (talige) informatie als gevolg van een algemeen automatiseringsprobleem. De prestaties nemen zichtbaar af bij dubbeltaken en werken onder tijdsdruk.
 - het niet begrijpen van complexe vragen, terwijl ze het antwoord wel weten. Dit komt doordat ze moeite hebben met het plannen en vasthouden van de volgorde van denkstappen.
 - moeite met het onthouden van meervoudige instructies, terwijl ze afzonderlijke taken wel kunnen uitvoeren. Dit heeft te maken met het feit dat dyslectici vaak een beperkt korte termijn geheugen hebben.
 - moeite met het onthouden of ophalen van namen uit het geheugen.
 - woordvinding moeilijkheden.

Signalen in groep 1 en 2

Natuurlijk is het zo dat pas in groep 3, wanneer er wordt begonnen met het formele lees- en schrijfonderwijs, kan worden bepaald in hoeverre er daadwerkelijk sprake is van problemen op het gebied van lezen en spellen. In de kleuterperiode kan wel al worden vastgesteld bij welke kinderen de ontwikkeling in geletterdheid dreigt te stagneren. Er zijn verschillende onderzoeken uitgevoerd – internationaal en nationaal – naar de voorspellers van lees- en spellingproblemen en dyslexie in groep 1 en 2. Uit deze studies komen veelal de volgende voorspellers naar voren:

Voorspellers in groep 1 en 2 van latere leesproblemen	
	Signaal
Genetische factoren	Er komt dyslexie in de familie voor.
Spraak/ en taalontwikkeling	De leerling heeft bijvoorbeeld problemen met de uitspraak van bepaalde klanken, heeft moeite met het maken van goede zinnen en/of heeft een kleine woordenschat.
Fonologisch en fonemisch bewustzijn	De leerling heeft moeite met één of meer van de onderstaande activiteiten Auditieve analyse: het hakken van gesproken woorden in kleinere

	<p>stukjes (letters of lettergrepen)</p> <p>Auditieve synthese: het plakken van losse klanken of lettergrepen tot een gesproken woord.</p> <p>Foneemmanipulatie: het verklanken van een woord als bepaalde klanken worden weggelaten of toegevoegd.</p> <p>Bijvoorbeeld: als we van het woord 'been' de /b/ weghalen, welk woord houden we dan over?</p> <p>Foneemidentificatie: het herkennen van een bepaalde klank in een woord. Bijvoorbeeld: op welk plaatje zie je een woord dat begint met de 'b' van 'boek'?</p>
Letterkennis	De leerling heeft moeite met het onthouden van letter-klankkoppelingen.
Benoemsnelheid	De leerling heeft moeite met het zo goed en snel mogelijk benoemen van een reeks letters, kleuren of afgebeelde objecten.
Non woord repetitie	De leerling vindt het moeilijk om onzinwoorden correct na te zeggen.

Het gaat dus zowel om risicofactoren (genetische aanleg, spraak- en taalproblemen) als cognitieve factoren (prestaties op bepaalde taken). Als algemene vuistregel bij de taken geldt: hoe meer de taak lijkt op de lees- of spellingtaak, hoe beter de voorspelling voor latere leesvaardigheid is. Letterkennis en fonologisch bewustzijn zijn daarom vaak de beste voorspellers. Voor het fonologisch bewustzijn geldt dat het onderdeel fonemisch bewustzijn de beste voorspeller is; het bewustzijn dat woorden zijn opgebouwd uit heel kleine klankeenheden (/b/ - /oo/ - /m/, /b/ - /o/ - /s/).

Naast de bevindingen uit onderzoek, geven leerkrachten zelf vaak aan dat leerlingen die later leesproblemen krijgen, de volgende kenmerken vertonen:

- Niet begrijpen van complexe vragen, terwijl ze het antwoord wel weten.
- Moeite met het onthouden of ophalen van namen uit het geheugen.
- Moeite met het ophalen van de dagen van de week.
- Problemen met het ordenen van objecten.
- Woordvindingproblemen (het niet op woorden kunnen komen).

Samengevat: de aanwezigheid van risicofactoren en/of lage prestaties op voorbereidende lees- en spellingtaken of (andere) taken die een beroep doen op automatisering, geven een indicatie van mogelijke lees- en/of spellingproblemen op latere leeftijd. Het is dus belangrijk dat de leerkracht deze factoren goed in de gaten houdt en de ontwikkeling van de leerling nauwlettend volgt.

Lezen en spellen in groep 3

Leren lezen en het automatiseren van de letter-klankkoppeling

In groep 3 wordt bij de meeste kinderen het fundament voor een goede leesvaardigheid gelegd.

In het beginnend leesonderwijs staan de letter-klankkoppeling (ook wel grafeem-foneemkoppeling genoemd) en auditieve synthese centraal. Kinderen leren niet op een natuurlijke wijze lezen door interacties met ouders en andere volwassenen, zoals spreken en luisteren; zelfs niet in een rijke leesomgeving.

Voor veel kinderen is het alfabetisch principe verre van vanzelfsprekend.

Leesvaardigheid is ook niet het gevolg van biologische rijping. Lezen is als fietsen: het is een vaardigheid die we moeten leren. Voor de meeste kinderen, in het bijzonder kinderen uit risicogroepen, is doelgerichte, systematische en duidelijke instructie, maar ook het daadwerkelijk laten lezen van de kinderen, onontbeerlijk. Beginnende lezers moeten leren dat de woorden en lettergrepen die ze horen in de gesproken taal uit kleine klankeenheden,

fonemen, zijn samengesteld. Zij moeten leren om geschreven woorden in spraaktaal om te zetten.

In een alfabetische taal, zoals het Nederlands, zijn letters in eerste instantie abstracte en betekenisloze eenheden voor kinderen; zeker voor kinderen die thuis weinig ervaring hebben opgedaan met geschreven taal. De letters (grafemen) moeten met klanken (fonemen) worden verbonden.

Om nauwkeurig en vlot te leren decoderen, is het absoluut noodzakelijk dat kinderen het alfabetisch principe begrijpen, namelijk dat gesproken taal uit klanken bestaat en dat letters naar klanken verwijzen. Begrijpt het kind dit niet, dan heeft dit meestal ernstige gevolgen voor het leren lezen.

Daarom is het noodzakelijk dat leerkrachten de letter-klankkoppeling en auditieve synthese op systematische wijze onderwijzen en daarbij gebruikmaken van een goede methode voor leren lezen.

Doelen

- Correct en vlot lezen van teksten met:
 - o Eenlettergrepige woorden, ook woorden met letterclusters (2 en 3 letters) voor- en achteraan en woorden met spellingpatronen (ng, nk, cht, enzovoort).
 - o Tweelettergrepige woorden
- Beheersing AVI M3 / AVI E3

Centraal in deze periode

- Aandacht voor langere woorden.
- Aandacht voor het lezen van teksten: vlot en vloeiend

Signalen in groep 3

Kinderen met leesproblemen in groep 3 kenmerken zich door problemen met het omzetten van een geschreven letterreeks in de corresponderende klankcode. Woorden worden vaak traag en/of fout gelezen.

De oorzaak hiervan ligt meestal in een zwak fonemisch bewustzijn of geringe letterkennis. Leerlingen die moeite hebben met lezen proberen hun problemen te ondervangen door vast te houden aan een spellende leesstrategie, een radende leesstrategie of – en dat komt eigenlijk het meest voor – een combinatie van beide strategieën.

• *Spellende leesstrategie*

Spellend lezen, het letter voor letter verklanken van een woord, is een bruikbare strategie in het aanvankelijk leesproces. Bij de meeste leerlingen maakt spellend lezen na de eerste periode in groep 3 plaats voor vlot en vloeiend lezen. Er zijn echter leerlingen die een spellende leesstrategie blijven gebruiken. Deze strategie leidt tot een traag leestempo en vaak ook een beperkte accuratesse.

• *Radende leesstrategie*

Een leerling die een radende leesstrategie hanteert, leest niet precies wat er staat maar probeert te gissen naar het juiste woord door gebruik te maken van voorkennis, illustraties bij de tekst en de context van het verhaal. Deze manier van lezen leidt vaak tot veel leesfouten. Leerlingen met spellingproblemen kenmerken zich door het fout en/of traag spellen van woorden. Ze spreken vaak tijdens het schrijven de afzonderlijke klanken uit, wat erop wijst dat de klank-letterkoppeling nog niet is geautomatiseerd. Zwakke spellers schrijven bovendien dikwijls letterlijk op wat ze horen (fonetische strategie). Dit resulteert in veel spellingfouten, omdat niet bij alle woorden in het Nederlands de klanken één-op-één aan letters kunnen worden gekoppeld (denk aan 'kooi' dat klinkt als /kooj/). Naast de fonetische strategie gebruiken leerlingen die moeite hebben met spelling vaak de inprentingsstrategie: ze proberen de spelling van de volledig geschreven woordvorm te onthouden. Dit is een enorme belasting voor het geheugen en bovendien helpt deze woord specifieke kennis hen niet bij het schrijven van soortgelijke woorden. Dit alles leidt ertoe dat schrijfactiviteiten moeizaam verlopen. Bij spellingproblemen

in groep 3 ligt de oorzaak meestal bij een zwak fonemisch bewustzijn (moeite met 'hakken' ofwel zwakke auditiële analyse) en bij problemen met de klank-letterkoppeling.

Lees/ en spellingproblemen herkennen in groep 3	
Vaardigheid	Signaal
Fonemisch bewustzijn	<ul style="list-style-type: none"> -Analyseren van woorden ('hakken') in losse klanken verloopt traag en/of foutief. - Samenvoegen van losse klanken tot een woord ('plakken') verloopt traag en/of foutief. - Aangeven van de positie van een klank in een woord lukt niet of verloopt moeizaam. -Hersynthetiseren van een woord als bepaalde klanken worden weggelaten of toegevoegd lukt niet of verloopt moeizaam.
Letterkennis	-Letters worden traag en/of foutief benoemd.
Lezen	<ul style="list-style-type: none"> -Woorden worden traag en/of fout gelezen. -Lang spellend lezen of vroeg radend lezen. -Lezen van teksten verloopt niet vloeiend.
Spellen	<ul style="list-style-type: none"> -Woorden worden traag en/of fout gespeld. -Kennis van spellingregels en –patronen wordt niet goed toegepast. -Schrijfactiviteiten worden moeizaam/traag uitgevoerd. -Spellingregels worden niet/moeizaam geautomatiseerd. -Fouten worden niet gecorrigeerd door de leerling zelf.

Signalen in groep 4-8

Veel van de kenmerken en strategieën die genoemd zijn in groep 3 zie je ook terug bij leerlingen die zich in het proces van het voortgezet technisch lezen en spellen bevinden (groep 4-8) en moeite hebben met lezen en/of spellen. De problemen kunnen echter ernstiger worden. Er worden steeds hogere eisen gesteld aan de lees- en schrijfvaardigheid van leerlingen.

Leesproblemen kunnen zorgen voor een laag leestempo bij andere vakken, zoals de zaakvakken waarbij veel gelezen moet worden. Bovendien heeft een traag leestempo gevolgen voor het leesbegrip. Als het technisch lees- en schrijfproces nog zoveel aandacht vraagt, is het moeilijk de lijn van het verhaal vast te houden.

Leerlingen met leesproblemen krijgen vaak een hekel aan (hardop) lezen en zullen soms vermijdingsgedrag vertonen.

Spellingproblemen van leerlingen komen het best tot uiting in spontane schrijfproducten.

Leerlingen met (ernstige) spellingproblemen maken vaak langdurig veel basale spellingfouten. De oorzaak van de spellingproblemen ligt veelal in een beperkte kennis van spellingregels of onvoldoende inslijpen van bepaalde schrijfwijzen (bijvoorbeeld woorden met ei/ij of ou/au). Naarmate de leerlingen ouder worden zullen de spellingproblemen vooral het gevolg zijn van een automatiseringstekort. Ze kennen en onthouden weinig tot geen spellingregels en ze corrigeren zichzelf niet. Van de regels die ze wel kennen, weten ze vaak niet wanneer en hoe ze deze moeten toepassen. Andere regelmatigheid in het spellingsysteem (her)kennen ze ook moeizaam. Ze hebben geen of nauwelijks inzicht in hoe het spellingsysteem van hun moedertaal is opgebouwd. Als gevolg van dit alles kan het bijvoorbeeld voorkomen dat zij een bepaald woord op één bladzijde op verschillende manieren spellen. Ook schrijven leerlingen met spellingproblemen vaak onleesbaar en maken ze veel doorhalingen. Bij leerlingen die wel leesbaar schrijven, valt het trage schrijftempo op. Ook dit zijn symptomen van automatiseringsproblemen.

Lees- en spellingproblemen herkennen in groep 4-8	
Vaardigheid	Signaal
Lezen	<ul style="list-style-type: none"> -Woorden worden traag en spellend gelezen -Woorden worden razend gelezen -Woorden worden fout gelezen (bijv. delen van woorden weglaten of woorden die hetzelfde klinken door elkaar halen). -Lezen van teksten verloopt niet vloeiend. -(Stil) lezen van teksten bij andere vakken verloopt traag. -Vermijdingsgedrag bij en/of een hekel aan hardop lezen.
Spellen	<ul style="list-style-type: none"> -Woorden worden fout gespeld: verkeerde klank-letterkoppelingen, weglaten, verwisselen of toevoegen van letters, medeklinkerreductie('schr' wordt 'sch'), weglaten van lettergrepen, omdraaien van lettergrepen of –groepen etc. -Woorden worden traag gespeld. -Kennis van spellingregels en –patronen wordt niet goed toegepast. -Schrijfactiviteiten worden moeizaam/traag uitgevoerd. -Spellingregels worden niet/moeizaam in schrijfactiviteiten toegepast. -Fouten worden niet gecorrigeerd door de leerling zelf. -Geen inzicht in de opbouw van het spellingsysteem.

Het Stappenplan

In het Protocol Stappenplan worden de stappen voor observatie en toetsing van lees- en spellingvaardigheden omschreven om tot adequate signalering en begeleiding te komen.

Bronvermelding:

We maken hierbij gebruik van de Dyslexie monitor om de kwaliteit van ons onderwijs/zorgsysteem te meten. Daarnaast hanteren we richtlijnen vorm gegeven in kwaliteitskaarten voor Taal (www.schoolaanzet.nl en www.taalpilots.nl).

Zorgniveaus en uitgangspunten in de groepen 1 t/m 8

Algemeen

Hieronder de uitgangspunten die op Obs Ter Borch worden gehanteerd en de basis vormen bij het begeleiden van lees-en spellingproblemen

Kwaliteitsbeleid met betrekking tot leesproblemen en dyslexie

Groepen 1 - 8

1. We leggen voor alle leerlingen de vaardigheden vast in een eindevaluatie aan het eind van het schooljaar. (documenten: groepsmonitoring en groepsplannen)
2. In een leerling rapport (groepsplan + ind. handelingsplan) vermelden we toets scores en effecten van geboden interventies (groep 1-8).
3. In een leerling rapport formuleren we een advies voor begeleiding in het volgende schooljaar (groep 1-8).
4. We lichten de leerling rapporten of dossiers mondeling toe in een overdrachtsgesprek met de nieuwe leerkracht.
5. We stellen ouders op de hoogte van de extra oefeningen en begeleiding die we hun kind bieden.(groep 1-2).
6. We hebben met de ouders/verzorgers van leerlingen die we extra begeleide regelmatig). contact de inhoud van de begeleiding en de effecten daarvan te bespreken. (groep 1-8)
7. Er is een plan op schoolniveau waarin omschreven staat hoe begeleiding van leesproblemen en dyslexie wordt vormgegeven.

Professionalisering en ontwikkeling

Groepen 1 - 8

1. Binnen onze school bestaat een nascholingsplan dat gericht is op verbetering van het lees- en spellingonderwijs en de zorg voor leerlingen met lees- en spellingproblemen.
2. We hebben de afgelopen drie jaar minstens eenmaal deelgenomen aan scholing-bijeenkomst om de kennis over lees- en spellingproblemen/dyslexie te vergroten.
3. We lezen vaktijdschriften, artikelen die door de ib.-er worden aangeleverd en bezoek studiedagen en conferenties gericht op lezen en spelling.
4. We maken gebruik van collegiale consultatie, zodat we te weten komen hoe collega's vorm geven aan het lees- en spellingonderwijs en hoe zij lees- en spellingproblemen signaleren en begeleiden.
5. We staan open voor nieuwe ontwikkeling en proberen deze te gebruiken om ieders eigen professionele bekwaamheid te ontwikkelen.
6. Wij voeren onder collega's regelmatig groepsobservaties uit om de kwaliteit van ons instructiegedrag te verbeteren.

Zorgniveaus en uitgangspunten in groep 1 en 2

Leestijd

In mijn groep besteed ik minimaal 5 uur per week aan doelgerichte taalactiviteiten (beginnende geletterdheid, fonemisch bewustzijn en letterkennis, mondelinge taalontwikkeling, woordenschat)

Kwaliteit instructiegedrag (ADIM)

1. In mijn groep besteed ik minimaal 5 uur per week aan doelgerichte taalactiviteiten.
2. Ik lees dagelijks voor.
3. Ik zorg voor interactie tijdens het voorlezen om luisterbegrip te stimuleren.
4. Ik besteed 3 tot 5 keer per week 15 minuten aan het alfabetisch principe en fonemisch bewustzijn.
5. Ik besteed aandacht aan het herkennen van (begin)rijm.
6. Ik besteed aandacht aan het kunnen isoleren van de klinker.
7. Ik besteed aandacht aan het herkennen van letters.
8. Ik besteed aandacht aan klanken in combinatie met schrift.

Zorgniveau 1.

Stap 1 : Klassenmanagement

1. Ik laat leerlingen in kleine groepjes zelfstandig werken.
2. Tijdens het zelfstandig werken zijn er duidelijke regels.
3. Ik zorg ervoor dat alle leerlingen weten wat zij moeten doen.
4. Ik ben in staat met een kleine groep aan extra activiteiten rondom beginnende geletterdheid te werken.

Stap 2 : Juiste effectief gebruik van methodes

1. Ik maak gebruik van een methode waarin ook aandacht wordt besteed aan geletterde activiteiten
2. Ik werk met volgens een groepsplan doelgericht aan beginnende geletterdheid.
3. Ik heb materialen tot mijn beschikking om letterkennis op speelse wijze te stimuleren.

Stap 3 : Toetsen en monitoren

1. Ik maak gebruik van een signaleringslijst om de ontwikkeling van beginnende geletterdheid bij kleuters in kaart te brengen.
2. Ik maak gebruik van genormeerde toetsen om de taalontwikkeling van leerlingen in kaart te brengen.
3. Ik voer regelmatig individuele observaties uit om zicht te krijgen op de ontwikkeling van beginnende geletterdheid.

Zorgniveau 2.

Stap 4 : Differentiatie en aanpak binnen de klas. Vaststellen van potentiële uitvallers

1. Ik stimuleer herkenning van letters en klanken bij leerlingen met zwakke taalvaardigheid.
2. Bij taalzwakke leerlingen zorg ik voor preteaching.
3. Ik weet welke leerlingen in mijn groep nog weinig letters kennen en/of gebruiken.
4. Ik zorg spelenderwijs voor extra activiteiten rondom geletterdheid voor leerlingen die achterblijven.

Zorgniveau 3:

Stap 5: Extra begeleiding individueel of in kleine groepen

1. Voor die leerlingen die achterblijven in de ontwikkeling van beginnende geletterdheid worden individuele handelingsplannen opgesteld.
2. Ik zorg spelenderwijs voor extra activiteiten rondom geletterdheid voor leerlingen die achterblijven.

Leestijd:

In mijn groep besteed ik minimaal 6 uur per week aan aanvankelijk technisch lezen.
(groep 3)

In mijn groep besteed ik minimaal 2 ½ uur per week aan voortgezet technisch lezen met een gestructureerde methodische aanpak. **(groep 4)**

In mijn groep besteed ik minimaal 2 uur per week aan voortgezet technisch lezen met een gestructureerde methodische aanpak. **(groep 5 - 6)**

In mijn groep besteed ik minimaal 1 uur per week aan het onderhouden van de technische leesvaardigheden. **(groep 7 - 8)**

In mijn groep besteed ik minimaal 1 uur per week aan voorlezen, leesvormen en gevarieerde activiteiten rond boeken. **(groep 3)**

In mijn groep besteed ik minimaal 45 minuten per week aan voorlezen, leesvormen en gevarieerde activiteiten rond boeken. **(groep 4 – 5)**

In mijn groep besteed ik minimaal 30 minuten per week aan voorlezen, leesvormen en gevarieerde activiteiten rond boeken. **(groep 6-8)**

Kwaliteit instructiegedrag (ADIM)

In de groepen 3 t/m 8

1. Ik bespreek voorafgaand aan de les altijd het lesdoel en de inhoud van de les.
2. Ik evalueer samen de leerlingen altijd de les na afloop (wat was moeilijk? Wat heb je geleerd?).
3. Ik doe voor en denk hardop bij het introduceren van een nieuwe leesmoeilijkheid.
4. Ik bespreek na afloop van de les wat de leerlingen geleerd hebben.
5. Ik maak gebruik van concrete voorbeelden bij het geven van instructie.
6. Ik maak gebruik van de context bij het introduceren van een nieuwe leesmoeilijkheid.
7. Ik zorg voor afwisseling tijdens mijn instructie.
8. Ik zorg voor interactie tijdens de instructie.
9. Ik controleer of de leerlingen de leesmoeilijkheid beheersen.
10. Ik zorg ervoor dat de oefenopdracht gelijk is aan de inhoud van de instructie.
11. Ik lees dagelijks voor.
12. Ik maak gebruik van verschillende leesvormen (vrij lezen, duo lezen, lezen in heterogene groepjes, tutorlezen).
13. Ik praat met leerlingen na over de gelezen boeken.
14. Ik heb in het document van de zorgniveaus vastgelegd met welke instructie leerlingen de beoogde resultaten behalen.
15. Ik organiseer activiteiten om motivatie voor lezen en schrijven te stimuleren (praten over boeken lezen met een leesmaatje, leerlingen laten voorlezen aan kleuters, praten over boeken in kleine groepjes ed.) .

Zorgniveau 1:

Stap 1 : Klassenmanagement

1. Binnen mijn klas kan er op verschillende niveaus gewerkt worden.
2. Ik zorg dat alle materialen voor de les klaarliggen.
3. Ik geef leerlingen verantwoordelijkheid voor hun werk.
4. Tijdens het zelfstandig werken zorg ik ervoor dat leerlingen bij vragen snel verder kunnen met hun werk.
5. Ik zorg voor aanvullende materialen voor de leerlingen die hun werk snel afronden.
6. Voorafgaand aan de (lees)les maak ik duidelijke afspraken over het pakken van materialen en het vragen om hulp.
7. Leerlingen kunnen gemakkelijk zelfstandig de materialen pakken die ze nodig hebben.
8. Ik heb de leeromgeving in mijn klas zo georganiseerd dat ik gedurende de leesles in een kleine groep of individueel met leerlingen kan werken (bijvoorbeeld aan de instructietafel)

Stap 2 : Juiste effectief gebruik van methodes

1. Ik maak gebruik van een methode voor aanvankelijk of voortgezet technisch lezen.
2. Ik heb de handleiding van de lees- en spellingmethode volledig bestudeerd.
3. De methode voor technisch lezen is niet ouder dan 10 jaar.
4. Ik volg richtlijnen van de methode om aandacht aan leessnelheid te besteden.
5. Ik let op of de methode niet teveel leesmoeilijkheden per les behandelt.
6. Ik let op een geleidelijke opbouw in moeilijkheidsgraad van de teksten van de methode.
7. Ik hanteer de doelen en tussendoelen die door de methode worden geformuleerd.
8. Ik zorg ervoor dat de oefenstof uit de methode ook op andere momenten aan de orde komt.
9. Ik werk volgens een groepsplan waarin ik de doelen voor de gehele groep, subgroepen en/of individuele leerlingen heb vastgelegd.

Stap 3 : Toetsen en monitoren

1. Ik leg de leesresultaten van mijn leerlingen op vaste momenten per jaar vast in een leerlingvolgsysteem.
2. Ik gebruik methode gebonden toetsen om de voortgang van het lezen en het spellen te volgen.
3. Ik gebruik niet-methode gebonden toetsen om de vooruitgang van het lezen en het spellen te volgen.
4. Ik hanteer meer dan 2 meetmomenten per schooljaar om de leesontwikkeling te volgen.
5. Ik voer regelmatig individuele observaties uit om zicht te krijgen op de lees- en spellingontwikkeling.
6. Bij het interpreteren van toets resultaten vergelijk ik de resultaten met vooraf opgestelde leerdoelen.
7. Na één periode van lees- en spellingonderwijs in mijn groep ben ik in staat lees- en spellingproblemen bij leerlingen vast te stellen.

Zorgniveau 2:

Stap 4 : Differentiatie en aanpak binnen de klas. Vaststellen van potentiële uitvallers

1. Op basis van toets uitslagen en observatiegegevens pas ik mijn handelen aan op de leerbehoeften van de leerlingen.
2. Ik ondersteun risicoleerlingen door het geven van extra instructie en oefentijd naast de reguliere leesles.
3. De extra instructie en ondersteuning is geen herhaling van de reguliere leesles.
4. Ik begeleid de zwakke lezers extra totdat ook zij de leesmoeilijkheid beheersen.
5. Bij het begeleiden van zwakke lezers/spellers wordt gebruik gemaakt van extra materialen binnen de eigen methode.
6. Bij de keuze voor extra oefenmateriaal let ik erop dat de materialen aansluiten bij de

lessen uit de methode.

7. Bij de keuze voor extra oefenmateriaal let ik erop dat de oefeningen taakgericht zijn,
8. Ik zorg voor herhaling van de leerstof.
d.w.z. gericht op lezen en/of spellen.
9. Ik bied extra instructie en oefening op letter-, woord- en tekstniveau.
10. Ik raadpleeg de leesspecialist of de CPO-er op school als de leerling onvoldoende vooruitgang boekt.

Zorgniveau 3:

Stap 5 : Extra begeleiding individueel of in kleine groepen

1. Voor een leerling die ernstig achterblijft in de lees- en/of spellingontwikkeling wordt een handelingsplan opgesteld.
2. De zeer zwakke lezers en spellers worden minimaal 1 uur (3 x 20 minuten) per week zeer intensief (in een klein groepje of individueel) begeleid.
3. Voor de zeer zwakke lezers is op school interventiemateriaal beschikbaar dat in of buiten de klas met extra begeleiding kan worden ingezet.
4. Ik stem met de zorgspecialist af wanneer de extra begeleiding kan plaatsvinden.
5. Ik overleg met de zorgspecialist voor inhoudelijke aansluiting tussen leesonderwijs en interventie.
6. Interventie vervangt niet de reguliere leesles.
7. Het effect van interventie wordt op vaste momenten met genormeerde toetsen geëvalueerd.
8. Het effect van interventie wordt tussentijds beoordeeld.
9. Samen met de CPO-er evalueer ik of remedial teaching ook leidt tot vooruitgang bij de leerling in de klas.
10. Bij ernstige stagnatie wordt contact opgenomen met (externe) deskundigen voor diagnostisch onderzoek.

Zorgniveau 4: contacten met externen

De CPO-er draagt de verantwoordelijkheid en coördineer het proces op onze school.

Stap 6 : Diagnostiek en behandeling in zorginstituut (o.a. Timpaan, OCRN)

Stap 7 : Vaststellen van dyslexie (psychodiagnostisch onderzoek)

1. Ik ben op de hoogte van de vergoedingsregeling dyslexie.
2. Bij doorverwijzing kan ik eenvoudig de gegevens voor leerling dossier aanleveren.
3. Ik weet welke instantie ouders voor psychodiagnostisch onderzoek kunnen benaderen

Stap 8: Afstemming onderwijs – zorg

1. Na psychodiagnostisch onderzoek wordt het onderzoeksrapport besproken in aanwezigheid van de onderzoeker, groepsleerkracht, de CPO-er en ouders.
2. Bij doorverwijzing voor dyslexiebehandeling is duidelijk welke taken de school en het behandelinstituut vervullen.
3. Op vastgestelde tijdstippen vindt een evaluatie plaats van de geboden hulp tussen het behandelinstituut en de school.
4. Ik zorg voor afstemming tussen wat ik in de klas doe en wat de behandelaar doet.
5. De ouders van de leerling worden te allen tijde betrokken bij de besluitvorming over de begeleiding (binnen school) en de behandeling (buiten school).